

Promoveren in de kunsten

Programmanotitie

Inleiding

Een kunstwerk behelst een vorm van kennis die het resultaat is van een beeldend onderzoeksproces. Door kunstenaars in de gelegenheid te stellen promotieonderzoek te doen kunnen zij hun werk verbreden, en kunnen onderzoek en kennis op een andere manier verhelderd en gepresenteerd worden. Daarnaast biedt een promotietraject de beschouwer een breder perspectief op het werk van de kunstenaar.

In samenwerking met de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) wil het Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst (Fonds BKVB) onderzoek en reflectie van kunstenaars en kunst bevorderen. Dit ter versterking van de band tussen kunst en wetenschap, en om recht te doen aan opkomende,

innovatieve onderzoeks- en kunstpraktijken in een veranderend artistiek en academisch landschap. NWO beschouwt de kwaliteitsbewaking van dit type onderzoek als een belangrijke taak en beoogt hiermee mede talentvolle en excellente onderzoekers te behouden voor de Nederlandse samenleving. Tot nu toe wordt voor dergelijk onderzoek veelal uitgeweken naar het buitenland.

Het Fonds BKVB en NWO stellen door middel van een *call for proposals* twee promotieplekken ter beschikking die kunstenaars de gelegenheid bieden te promoveren. De projecten zullen intensief worden gemonitord en zowel tussentijds als na afloop worden geëvalueerd. Naast een promotie kunnen de projecten aanleiding zijn om de richtlijnen en criteria zowel vanuit artistiek als wetenschappelijk perspectief verder te ontwikkelen en aan te scherpen.

Context

Al sinds mensenheugenis doen kunstenaars onderzoek, dat gegeven is niet nieuw. In de geschiedenis van de beeldende kunst is de geleerde kunstenaar, de *pictor doctus*, een bekend figuur. Jan van Eyck ontwikkelde olieverf, Leon Battista Alberti schreef tal van traktaten – dat over de schilderkunst is nog steeds actueel – Leonardo da Vinci wordt gezien als de *homo universalis per se*, de wereld in al haar facetten onderzoekend, John Constable's wolkenstudies zijn van invloed geweest op de ontwikkeling van de meteorologie, William Latham schiep een nieuw soort door de computer gegeneerde '*Evolving Forms*'. Onderzoek is inherent aan het scheppen van kunst.

Dit uitgangspunt heeft recent tot een nieuwe ontwikkeling in het kunstonderwijs geleid die een promotie in de kunsten mogelijk maakt. De zogenaamde derde cyclus komt enerzijds voort uit het synchroniseren van al het hoger onderwijs, inclusief het kunstonderwijs, als gevolg van de Bologna akkoorden (1999). Anderzijds, en belangrijker, is het feit dat de opkomst van een promotie in de kunsten een veranderend artistiek en academisch landschap reflecteert, waarin traditionele grenzen tussen disciplines en vormen van kennis niet langer meer recht doen aan innovatieve onderzoeks- en kunstpraktijken. De

kunstenaar-als-onderzoeker is in de afgelopen decennia binnen de kunsten een vertrouwd fenomeen geworden.

Een stimulans voor 'Promoveren in de kunsten' gaf het onderzoeksproject 'CO-OPS Interterritoriale verkenningen in kunst en wetenschap' dat onderdeel uitmaakte van het door NWO-Geesteswetenschappen gesubsidieerde onderzoeksprogramma *Transformaties in Kunst en Cultuur*. Gedurende anderhalf jaar gingen zeven teams, elk bestaande uit een beeldend kunstenaar en een wetenschapper, een intensief samenwerkingsproject aan en onderzochten zij een thema vanuit hun wederzijdse interesse. De samenwerking vond haar neerslag in tentoonstellingen, tal van publieksmanifestaties en publicaties, waaronder het overkoepelende CO-OPs. Interterritoriale verkenningen in kunst en wetenschap / *Exploring new territories in art and science* (Amsterdam 2007). Het uiteindelijke doel van het onderzoek was om te achterhalen hoe theorieën en praktijken in kunst en wetenschap op elkaar inspelen en elkaar kunnen beïnvloeden. De samenwerking tussen kunstenaar en wetenschapper bleek vruchtbaar en inspirerend. 'Promoveren in de kunsten' is een volgende stap in dit traject en richt zich op het eigen artistiek-academisch werk van de kunstenaar.

Artistic Research Master

Door de synchronisatie van het hoger en wetenschappelijk onderwijs in drie fasen voortvloeiend uit de Bologna akkoorden zijn de masteropleidingen aan de academies voor beeldende kunsten vergelijkbaar met de masteropleidingen die sedert 2005 aan de Nederlandse universiteiten bestaan. Deze intensieve tweede fase opleidingen zijn erop gericht de studenten een verdieping van hun specialisatie te bieden. Nieuw in het palet is de *master 'Artistic Research'*, waarvan er op dit moment drie bestaan (Universiteit van Amsterdam,

Hogeschool der Kunsten Utrecht en Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten die beoogt een brug te slaan tussen kunst en het academisch onderzoek. Dat wordt gestimuleerd door zich te richten op nieuwe vormen van onderzoek, met nadruk op onderzoek dat is gegrond in en gericht op de praktijk van de kunsten. Deze master-programma's exploreren het domein van 'onderzoek in de kunsten'. Dit gebied wordt als een nieuw domein van onderzoek gedefinieerd, als een nieuw paradigma (zie verder onder 'Specifieke aard').

promo

Inbedding

Een promotietraject voor onderzoek in de kunsten is internationaal geen nieuwkomer, in verschillende Europese landen (Verenigd Koninkrijk, Scandinavië, Duitsland, Zwitserland, België) en de Verenigde Staten is het al geruime tijd mogelijk een doktersgraad in de kunsten te behalen, in Engeland al meer dan vijftien jaar. Ook al zijn er verschillen tussen de inbedding, de structuur en het eindproduct van de promotietrajecten in de diverse landen, met elkaar gemeen hebben ze de nadruk op een spannende en originele relatie tussen het artistiek en het discursief gedeelte van het onderzoek.

In Nederland hebben alleen de universiteiten het promotierecht. De 'promotie in de kunsten' zal dan ook plaats vinden aan een Nederlandse universiteit. Vanwege haar bijzondere karakter heeft de promotie in de kunsten evenwel een dubbele inbedding, namelijk in de universiteit en in de academie (hogeschool). Als onderzoek binnen het geheel van disciplines aan de universiteit gaat het om een nieuw, niet eerder gedefinieerd gebied. Het onderzoek start immers vanuit het domein van de kunsten, vanuit de praktijk van het onderzoek in de kunsten.

verenig

Specifieke aard van de promotie in de kunsten

Kunstenaars hebben behoefte aan onderzoek, dat blijkt uit hun artistieke en reflectieve productie. Kunst exploreert de wijze waarop wij ons tot de werkelijkheid verhouden en laat ons een andere manier van het beleven van de werkelijkheid zien. Kunst brengt een andere vorm van kennis voort dan de 'traditionele' wetenschappelijke disciplines, en precies die eigenheid creëert een nieuw domein van onderzoek.

Een cruciaal aspect van onderzoek in de kunsten is dat artistieke producten en processen onlosmakelijk deel uitmaken van het onderzoek. Kritische reflectie op de praktijk en theorie van onderzoek in de kunsten speelt daarin een belangrijke rol. Dat betekent dat met een promotie in de kunsten naast een artistiek traject ook een discursief, reflectief traject wordt ingegaan. Toch is een promotie in de kunsten één geheel. In dit nieuwe onderzoeksdomein gaat het niet langer om een tegenstelling tussen artistieke en discursieve methodes van kennisontwikkeling maar om het samengaan van deze twee werkwijzen als specifieke vorm van kennisvermeerdering en interpretatie van de werkelijkheid. Beide componenten zijn gelijkwaardig. Dit betekent ook dat de samenhang tussen de twee dimensies beredeneerd

en gemotiveerd moet worden. In deze combinatie gaat het open, zoekende karakter van de artistieke productie samen met het inventariserende, analyserende en begrippenvormende karakter van wetenschappelijke vormen van onderzoek.

Het resultaat van het kunstonderzoek behoort tot het terrein van de cultuur en als zodanig is het verwant met onderzoek in de geesteswetenschappen. In zijn benadering sluit het aan bij het veld van de Cultuurwetenschap in die zin dat het grensverkendend en -verleggend wil zijn en nadrukkelijk ook andere kennisgebieden in het onderzoek betreft. Onderzoek in de kunsten richt zich, net als overig wetenschappelijk onderzoek, in eerste instantie op het forum der vakgenoten. Het onderzoek bevat een artistieke component met een bereik dat groter is dan de kring van academisch ingewijden. De eindpresentatie van het artistiek onderzoek zal dan ook aan twee eisen moeten voldoen: het resultaat moet een meerwaarde hebben voor de academische gemeenschap en tegelijkertijd van belang zijn in de wereld van kunst en cultuur, en in staat zijn een breder publiek aan te spreken. Reflectie op deze dubbele opdracht dient deel uit te maken van het onderzoek.

Begeleiding van het onderzoek

Het dubbele karakter van een promotie in de kunsten vraagt ook om een hierop toegesneden begeleiding. Bijzondere aandacht in de begeleiding zal uitgaan naar de relatie tussen de discursieve en artistieke dimensies van het onderzoek. Het onderzoek wordt begeleid door een hoogleraar

verbonden aan een Nederlandse universiteit en een begeleider uit de kunstwereld, verbonden aan een kunstopleiding. Daarnaast is het de bedoeling dat voor elk project een ruimere begeleidingsgroep wordt samengesteld die bestaat uit experts in specifieke onderdelen van het onderzoek.

in de ku

De rol van de promotoren en begeleiders

De rol van de promotoren en begeleiders bestaat erin de geschikte onderzoeksomgeving voor de promovendus te creëren en de kwaliteit van het onderzoek te bewaken.

Zij doen dit door:

- de voortgang van het onderzoek kritisch te volgen;
- de noodzakelijke verdieping en verbreding van het onderzoeksonderwerp, alsook mogelijkheden voor contextonderzoek en omkadering van het onderzoek te bewaken;
- de nodige onderzoeksmethodes aan te reiken;
- de kritische ingesteldheid van de promovendus ten opzichte van het eigen onderzoek scherp te houden;
- toe te zien op de juiste verhouding tussen de theoretische en de praktische aspecten van het onderzoek;
- de voorbereiding van en reflectie op toonmomenten en eindpresentatie te volgen, waarin de verhouding tussen discursieve en artistieke productie goed afgewogen is zodat deze op een adequate wijze gecommuniceerd kunnen worden.

Uiterlijk aan het einde van het eerste jaar van het onderzoek wordt een gedetailleerd onderzoeksverslag ingediend waarin een beeld wordt gegeven van de voortgang van het onderzoeksproject. Dit verslag, waarin de resultaten van

het traject van het eerste jaar bijeen worden gebracht, omvat het gehele onderzoeksproject (dat wil zeggen zowel de artistieke als de discursieve onderzoekscomponent) en bestaat uit de volgende onderdelen:

- > Presentatie van het onderzoek in het eerste jaar.
- > Een gedetailleerde beschrijving van de uitgangspunten en vraagstellingen en een verantwoording van de gevolgde benadering.
- > Een precieze beschrijving van de beoogde resultaten.
- > Een gedetailleerde planning en tijdschema voor de verdere uitwerking van het onderzoek, dat wil zeggen van zowel het discursief als het artistiek deel.

Op basis van dit verslag wordt al dan niet besloten tot het voortzetten van het onderzoekstraject. In het geval van goedkeuring wordt in samenspraak met promotoren en begeleiders een voortgezet opleidings- en begeleidingssplan opgesteld dat voorziet in een verdere inhoudelijke en methodologische ondersteuning van het onderzoek voor de resterende periode.

Beoordeling van het promotie onderzoek

Eigen aan de promotie in de kunsten is dat dit vorm krijgt via een dubbelsporig project, namelijk een artistiek en een discursief deel. Voor beide componenten van het onderzoek gelden de criteria die binnen de specifieke discipline gehanteerd worden en die ten volle beantwoorden aan de internationale standaarden. Bij deze beoordeling speelt *peer review* van vertegenwoordigers uit zowel de kunst als de wetenschap een cruciale rol.

Van het discursieve deel wordt verwacht dat de onderzoeksresultaten in een heldere, consistente en communicatieve vorm uiteengezet worden in relatie tot het artistieke deel. Bij de beoordeling zal bijzondere aandacht uitgaan naar de verhouding tussen beide componenten en naar hun onderlinge wisselwerking, op basis waarvan de promotie een wezenlijke eenheid vormt en als een eenheid wordt beoordeeld.

In de beoordelingscriteria voor de promotie in de kunsten wegen de volgende aandachtspunten mee:

- > Het belang van het onderwerp van het onderzoek.
- > De diepgang van het onderzoek.

- > De kritische inbedding van het onderzoek in de relevante artistieke en academische discourses.
- > Het innovatieve karakter van het onderzoek, zoals blijkt uit vraagstelling en uitvoering.
- > Helderheid en consistentie van het discursieve deel van het onderzoek in relatie tot het artistieke deel.
- > De methodologische verantwoording van het onderzoek.
- > De overtuigingskracht die de artistieke presentatie van het onderzoek heeft binnen de relevante disciplines in de kunsten.
- > De presentatie ervan in teksten die overtuigen binnen de relevante discourses en *peer groups*.
- > De beoordeling van de presentatie als geheel.
- > De aanzetten en vragen tot verder onderzoek dat het oproept.

Organisatie

De te honoreren projecten zullen worden gemonitord en tussentijds en na afloop worden geëvalueerd door een stuurgroep. In deze stuurgroep zijn in ieder geval vertegenwoordigd het Fonds BKVB en het Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen van NWO. Voor de beoordeling van de ingediende voorstellen voor pro-

motieonderzoek zal een aparte beoordelingscommissie worden ingesteld met expertise uit zowel het wetenschappelijke als het artistieke veld.

De samenstelling van de stuurgroep en de beoordelingscommissie zal bekend gemaakt worden op de website.

unsten

Relevante literatuur

Michael A.R. Biggs

The Role of 'the Work' in Research

Paper presented at the PARIP 2003 Conference, 11-14 September 2003, Bristol 2003.

Henk Borgdorff

The Debate on Research in the Arts

Sensuous Knowledge 02, Bergen National Academy of the Arts (2006).
Online at: http://www.ahk.nl/fileadmin/download/ahk/Lectoraten/Borgdorff_publicaties/The_debate_on_research_in_the_arts.pdf

Henk Borgdorff

Artistic Research and Academia: an Uneasy Relationship

In: Autonomi och egenart - konstnärlig forskning söker identitet (*Autonomy and Individuality - Artistic Research Seeks an Identity*), Yearbook for Artistic Research 2008, Swedish Research Council (ISBN: 978-91-7307-135-2), pp. 82-97. Online at: <http://www.ahk.nl/ahk/lectoraten/theorie/download/an-uneasy-relationship.pdf><http://www.ahk.nl/ahk/lectoraten/theorie/download/an-uneasy-relationship.pdf>

Fiona Candlin

A Proper Anxiety? Practice-Based Research and Academic Unease

Working Papers in Art & Design 1 (2000).

Marcel Cobussen

The Trojan Horse: Epistemological Explorations Concerning Practice-based Research

In: Dutch Journal of Music Theory, 2007, Vol. 12. Issue 1.
Online at: <http://www.djmt.nl/>

James Elkins (ed.)

Artists with PhDs: On the New Doctoral Degree in Studio Art

New Academia Publishing, LLC, Washington DC, 2009.

Stephen Wilson

Border Watch. Artists working at the Frontiers of Research

Thames & Hudson 2009 (forthcoming).

Colofon

Tekst L. ter Braak, K. Zijlmans, J. van den Boomgaard, S. van Teeseling, E. Gerritsen
Vormgeving Studio Parkers Amsterdam
Drukwerk Kwak & Van Daalen & Ronday Zaandam

Uitgave:

Nederlandse Organisatie
voor Wetenschappelijk Onderzoek
Gebied Geesteswetenschappen

Bezoekadres:

Laan van Nieuw Oost Indie 300
Den Haag

Postadres:

Postbus 93425, 2509 AK Den Haag
Telefoon 070-344 08 21
Fax 070-347 16 23
www.nwo.nl/RISCC
e.gerritsen@nwo.nl

Den Haag, november 2009

Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek